

ОРНИТОНИМИ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ, АБО ПРОДОВЖЕННЯ СЕМАСІОЛОГІЧНИХ ТРАДИЦІЙ А. П. НЕПОКУПНОГО

У статті вказується на продовження семасіологічних традицій А. П. Непокупного, а саме дослідження орнітонімів. Розглянуто систему орнітонімів англійської мови в історичному аспекті та приділено особливу увагу іншомовним впливам, проаналізовано зміни, що відбулися в орнітонімній лексиці під впливом запозичень, з'ясовано інтенсивність і масштаби іншомовних впливів на англійську систему орнітонімів.

Ключові слова: орнітонім, іншомовні впливи, інтенсивність і масштаби іншомовних впливів.

У колі семасіологічних зацікавлень Анатолія Павловича Непокупного важливе місце посідали, зокрема, орнітонімні назви. Назвам птахів присвячені, наприклад, такі його статті, як: Дохристиянські початки пруської та німецької назв королька в Ельбінзькому словнику // Мовознавство.— 2005.— № 3–4.— С. 69–79; Прус. *aukis* 'grif' EV 708: слышимый или видимый образ птицы? // Acta Linguistica Lithuanica.— 2007.— 56.— С. 41–63; Полесск. *швораб* на фоне славянских и балтийских названий воробья // Тыпалогія і узаемадзеянне славянскіх моў і літаратур: Тэз. дакл. і паведамленняў II рэсп. канф.— Мінск, 1973.— С. 173–174; К прусским этимологиям Я. Эндзеліна: реальное и сказочное в семантике названий двух птиц Эльбингского словаря (E. 707–708) // Valodas vienību semantika un tās izpētes aspekti: Akadēmika Jāna Endzelīna. 129. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli, 2002 gada 21–22 februāris.— Rīga, 2002.— С. 43–45. Слід наголосити, що досліджуючи назви птахів, автор спирався на найдавнішу лексикографічну пам'ятку балтійських мов — Ельбінзький словник. Зокрема, він зауважував, що в Ельбінзькому словнику «другим за чисельністю після найбільшої тематичної групи “Людина” (Mensch EV 67–168) є розділ «Птах» (Vogel EV 706–773)»¹.

У його статті «Дохристиянські початки пруської та німецької назв королька в Ельбінзькому словнику» на матеріалі германських, балтійських та слов'янських мов досліджуються питання вторинної номінації в назвах птахів, похідних від імен християнських священнослужителів. Так, автор пов'язує семантич-

---

¹ *Непокупный А. П.* Прус. *aukis* 'grif' EV 708: слышимый или видимый образ птицы? // Acta Linguistica Lithuanica.— 2007.— 56.— С. 41.

ний перехід 'птаха' → 'священик' у перекладі германського орнітоніма *Konigelyn* 'корольок' з давньопруським *prestors* 'священик'.

В іншій названій вище праці автор указує на відповідність прус. *aukis* німецькому *grif*. Він пропонує також свою етимологію пруського слова, орієнтуючись на лит. *aukioti* 'гойдати, колихати'. На думку автора, подібна назва походить від манери птаха довго ширяти в повітрі, придивляючись до здобичі. Крім того, на його думку, прус. *aukis* в Ельбінзькому словнику позначає реально існуючого птаха, а не міфічну істоту — грифа. Такі розвідки засвідчують варту наслідування наукову манеру дослідника.

У відділі романських, германських і балтійських мов традицію дослідження орнітонімів продовжував на романському мовному матеріалі П. Я. Махлін, аспірант А. П. Непокупного. Так, в одній із його статей² досліджується вторинна номінація на прикладі орнітонімів, похідних від так званих християнських антропонімів, подається етимологія французького найменування *martin*. Появу такої назви птаха автор пов'язує з ототожненням язичницького бога Марса та християнського св. Мартина. Він зазначає, що «перенесення назв характерне для різних пластів словникового складу мови. Одне з таких перенесень — це застосування імен християнських святих (агіонімів) на позначення видів птахів, тобто перехід власної назви (імені) в загальну (апелятив)»³. В іншій статті⁴ простежено можливі шляхи запозичення української назви птаха *мартин* з французької мови, в якій уперше така назва виступає в пам'ятці XIV ст. і походить від імені Святого Мартина Турського. Так само аргументовано пояснюється походження орнітоніма *jean-le-blanc* від імені апостола Іоанна⁵.

Подібні питання порушуються в нашій дисертаційній роботі «Іншомовні впливи на еволюцію англійської системи орнітонімів». Ідеться про комплексне синхронно-діахронічне дослідження іншомовних впливів на англійську систему орнітонімів у різні історичні періоди з урахуванням масштабів інновацій в обраній мовній підсистемі.

Орнітоніми досліджували багато українських лінгвістів. Скажімо, Л. А. Булаховський присвятив цій проблематиці цілу низку статей⁶. Учений визначив як методіку, так і напрями досліджень орнітонімів. Зокрема, він виявив роль звуконаслідування, зв'язок орнітонімів із вигуками, мотиваційні закономірності орнітонімної номінації, словотвірні особливості назв птахів тощо.

² Махлін П. Я. Антропонім *martin* у французьких назвах птахів // Мовознавство.— 2007.— № 2.— С. 41–48.

³ Там же.— С. 41.

⁴ Махлін П. Я. Походження української назви птаха *мартин* // Українська мова.— 2006.— № 1.— С. 45–56.

⁵ Махлін П. Я. Походження назви птаха *jean-le-blanc* у французькій мові // Мова і культура.— 2005.— Вип. 8. Т. 5. Ч. 1.— С. 190–194.

⁶ Булаховський Л. А. Семасиологические этюды. Славянские наименования птиц // Вопр. славянского языкознания.— Л., 1948.— Кн. 1.— С. 153–197; Булаховський Л. А. Славянские наименования птиц типа сложений (composita) // Наук. зап. Київ. держ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка.— 1948.— № 2. Вип. 3. Т. 7.— С. 51–66; Булаховський Л. А. Славянские наименования птиц // Мовознавство.— 1948.— Т. 6.— С. 34–66; Булаховський Л. А. Морфологическая проблематика русских наименований птиц // Вопр. языкознания.— 1968.— № 4.— С. 100–106; Моисеева Л. Ф. Названия птиц в русском языке : Дис. ... канд. филол. наук.— К., 1974.— 220 с.; Дробаха Л. В. Національно-культурна специфіка назв птахів в українській та німецькій мовах : Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Кіровоград, 2003.— 20 с.; Сокол И. О. История формирования украинской орнитологической номенклатуры : Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— К., 1992.— 17 с.; Богущая А. И. Наименования фауны в лексико-фразеологических единицах украинского языка (названия птиц) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Ужгород, 1985.— 25 с.

Походження польських назв птахів вивчав Я. Струтинський⁷. Орнітонімну лексику німецької мови досліджував фінський лінгвіст Г. Суолахті⁸. Орнітонімам у германських мовах присвячені також дисертації Е. П. Рукіної та А. Л. Алексеевої⁹.

Попри те, що назви птахів належать до найдавніших питомих шарів будь-якої мови, інтенсивні прями та дистантні контакти англійської мови з багатьма іншими мовами впродовж її історії істотно вплинули на формування мікросистеми орнітонімів.

Актуальність обраної нами теми зумовлюється потребою комплексного квантитативного дослідження іншомовних впливів на формування англійських назв птахів, яке досі не здійснювалося. Матеріалом для нашого аналізу слугує корпус англійських назв птахів (1158 одиниць) та виокремлені серед них орнітонімні назви іншомовного походження, вилучені шляхом суцільної вибірки з фундаментальних лексикографічних праць, спеціальних посібників та енциклопедичних джерел, що становлять 619 лексичних одиниць.

Проаналізувавши орнітонімну лексику давньоанглійської мови, яка виступала вихідною точкою для дослідження подальших змін, ми простежили динаміку надходження запозичень протягом давньоанглійського та середньоанглійського періодів, коли питома лексика кількісно переважала.

Незважаючи на те, що питомі орнітоніми у першому (96,4 %) й наступному (59,69 %) періодах переважали над запозиченими (3,6 % та 40,31 % відповідно), в орнітонімному складі відбулися істотні зміни, а саме:

1) вийшла з ужитку значна частина давньоанглійської питомої лексики (64,03 %), що свідчить про великий вплив і роль запозичених орнітонімів протягом середньоанглійського періоду. 19,42 % питомої давньоанглійської лексики було витіснено безпосередньо внаслідок дії запозичень. Уживання витіснених питомих давньоанглійських орнітонімів засвідчено в діалектах: так, дангл. *gēas* 'зозуля' вживається у формі *gowk* у шотландському діалекті, у Північній Ірландії та в діалектах Йоркширу;

2) 32,37 % питомих давньоанглійських назв птахів збереглося та ввійшло до складу середньоанглійської орнітонімної лексики;

3) давньоанглійські запозичення, як-от *pāwa* 'павич', *pelican* 'пелікан', *turtla* 'горлиця', увійшли до складу середньоанглійських назв птахів;

4) були витіснені і, так би мовити, перезапозичені з французької мови у середньоанглійський період назви на зразок лат. *ultur* 'гриф' або гр. *strýta* 'страус';

5) поява запозичень впливає на розвиток синонімії. У зв'язку з цим виділено дві групи: I група запозичених орнітонімів, які повністю витіснили відповідні давньоанглійські назви; II група запозичених орнітонімів, які співіснують із власне англійськими назвами;

6) нових запозичених орнітонімів у середньоанглійський період було більше (38,76 %), ніж нових питомих (24,81%), що є свідченням активного впливу іншомовної лексики, особливо норманських (французьких), латинських та скандинавських запозичень. Вплив латинських запозичень на англійську систе-

⁷ *Strutyński J. Polskie nazwy ptaków krajowych.*— Wrocław etc., 1972.— 110 s.

⁸ *Suolahti H. Die deutschen Vogelnamen. Eine wortgeschichtliche Untersuchung.*— Straßburg, 1909.— 471 p.

⁹ *Рукіна Э. П. Структурно-семантические особенности наименований австралийской орнитофауны: Автореф. дис. ... канд. филол. наук.*— К., 1976.— 34 с.; *Алексеева А. Л. Вариативность терминосистемы (на материале англоканадской терминологии орнитофауны): Дис. ... канд. филол. наук.*— К., 1986.— 239 с.

му був певною мірою обмеженим, тому що вони мали загалом абстрактний науковий характер, а тиск французької мови послаблювався тим, що вона на попередніх етапах взаємодіяла з германськими (скандинавськими) мовами.

Протягом середньоанглійського періоду спостерігається відносна міноритарність іншомовних лексичних впливів. Водночас, за нашими підрахунками, загальна частка запозичених назв птахів новоанглійського періоду становить 53,45 %, питомих — 41,2 %, назв невідомого походження — 5,35 %.

Досліджувалася також синонімія запозичених назв птахів та їх співвідношення із власне англійською лексикою. У зв'язку з цим виділено дві групи: у першому випадку спостерігаємо вживання запозиченої та питомої лексики на позначення одних і тих самих понять, тоді як у другому відбувається розмежування значень. Запозичені назви є переважно дублетними, але вирізняються активним чи пасивним уживанням, або між ними відбувається розмежування значень як за видом птахів, так і за їхньою територією. Прикладами територіального розмежування можуть бути такі регіоналізми, як новоанглійська назва *nightjar* 'дрімлюга, *Caprimulgus*' та калька *goatsucker* < лат. родової назви *Caprimulgus* (пор. лат. *capra* 'коза', *mulgere* 'доїти'); вони є синонімами, але остання згодом була витіснена орнітонімом *nightjar*. Проте якщо найменування *goatsucker* вийшло з ужитку в Британії, воно продовжує вживатися в американському варіанті.

Серед запозичень новоанглійського періоду особливе місце посідають екзотизми. Найбільше екзотизмів-орнітонімів увійшло до англійської мови з гавайської (*akepa* 'акепа, *Loxops coccineus*') і мови маорі (*kokako* 'кокако, новозеландський шпак, *Callaeas cinerea*').

Досить цікавими у плані аналізу орнітонімів є питання вторинної номінації, зокрема дослідження цього явища на прикладі засвоених запозичень, тобто використання вже наявного в мові запозичення як імені для нового денотата. З'ясовано, що 3,3 % запозичень новоанглійського періоду розширили свій семантичний обсяг, набувши вторинних орнітонімних значень. Прикладом може бути *pastor* 'рожевий шпак, *Pastor roseus*' (XIX ст.) < лат. *pastor* 'пастух', дослівно 'годувальник'. У латинській мові назва вживалася у значенні 'пастух, чабан', а також 'священик, пастир'. У французькій мові відповідна назва позначає як пастуха, так і священика. В англійській мові найменування пастуха переноситься на птаха через його звичку йти слідом за вівцями, тут маємо метафоричне асоціативне перенесення значення, а також характерний засіб вторинної номінації — семантичну транспозицію.

Здійснений аналіз впливу запозичень на формування англійської системи орнітонімів дозволяє простежити зміни в лексичному складі протягом різних історичних періодів, встановити активність процесу запозичення й масштаби іншомовного впливу та пояснити іманентну стійкість досліджуваної групи назв. Констатовано, що склад орнітонімів у зазначені періоди ніколи не був однорідним.

Інтенсивність надходження запозичень у різні періоди змінювалася, що пояснюється історичними подіями, розвитком територіальних відносин, встановленням і посиленням контактів із носіями різних мов. Із погляду інтенсивності та екстенсивності впливу орнітонімних назв іншомовного походження виділено запозичення внаслідок безпосереднього контакту та дистантні запозичення.

Склад досліджених англійських назв птахів дозволяє оцінити масштаби іншомовних впливів на систему орнітонімів. Шляхом здійснення діакронічного аналізу простежено зміни й перетворення в орнітонімному складі лексики, за-

фіксовані на всіх основних етапах розвитку англійської мови. Розгляд орнітонімної лексики трьох періодів дозволив виявити значні семантичні процеси: витіснення, диференціацію значень орнітонімів-синонімів (семантичну, територіальну), розвиток вторинних значень. Встановлено, що половина питомих давньоанглійських назв птахів була витіснена в середньоанглійський період. Витіснені запозиченнями давньоанглійські орнітоніми зберігаються лише в деяких діалектах. Кількість надходжень нових запозичень у середньоанглійський період була більшою за кількість питомих, що пояснюється значним впливом мовних контактів, зокрема наслідками білінгвізму.

Встановлено, що ступінь адаптації залежить від різних факторів і визначається різними етапами запозичення. Розрізняються частково засвоєні слова (найменування, що ввійшли у фонетичну та морфологічну системи англійської мови, але зберігають внутрішній зв'язок із мовою-джерелом) та повністю засвоєні слова (характеризуються високим ступенем адаптації, повним відривом від мови-джерела).

У цілому орнітонімний склад збагачувався завдяки більшому використанню іншомовних, а не питомих ресурсів, але в окремі періоди (без урахування гібридних назв) запозичення мали міноритарний характер.

Отже, беззаперечно можна твердити, що наукові настанови й рекомендації А. П. Непокупного не втрачають своєї актуальності.

A. R. DOCHU

LOAN-WORDS IN ENGLISH ORNITHONYMS: FOLLOWING IN STEPS OF A. P. NEPOKUPNYI SEMASIOLOGICAL TRADITIONS

The present paper focuses on A. P. Nepokupnyi semasiological traditions, namely on the study of ornithonyms. The system of ornithonyms of the English language in historical perspective is studied in this paper and much attention is paid to the loan words influence. Changes under the influence of loan-words are analyzed and loan-words intensity and degree on the English system of ornithonyms is investigated.

Keywords: ornithonym, loan-words, intensity and degree of loan-words.